

KUR'ÂN-I KERİM'DE MENSUH AYETLER

*Remzi KAYA**

ÖZET

Kur'an'da az sayıda da olsa mensuh âyetler vardır. Ama sanıldığı kadar çok değildir.

Bu çalışmamızda neshedilen âyetleri ve bunların neshediliş sebeplerini açıklamaya çalışacağız.

SUMMARY

There are abrogated verses even their number is quite few. But they haven't got a great deal of number as it is supposed.

In this study, we'll try to explain the abrogated verses and the reasons of why they had been abrogated.

Kur'ân-ı Kerim'in gönderilişindeki gaye; gerçek yolu göstermek dünya ve ahiret saadetini sağlamaktır. Bu münasebetle bazen emir ve nehiy, bazende haber şeklinde belirtilen hükümler, insanlığın menfaatini hedef almıştır. Diğer taraftan ilahi kelamın sahibi Yüce ALLAH, emirlerini kulların içinde bulunduğu ihtiyaca göre göndermiş ve insanca yaşamalarını arzulamıştır. Zira herşeyi en mükemmel bilen O'dur.

Kur'ân-ın ihtiva ettiği engin deryasının içinde az da olsa neshe konu olan ayet bulunmaktadır. Fakat nesih meselesi sadece İslâm'a has bir mesele değildir. Önceki dinlerin yapısında da neshi görmek mümkündür. İslâm'ın ilk günlerinden itibaren nesih, bazı alimleri düşünceye sevk etmiş, daha

* Yard. Doç. Dr.; U. Ü. İlahiyat Fak. Kur'ân-ı Kerim Öğretim Üyesi

¹ Bkz. Razi, III/227; Amidi, el-İkham fi usûlil ahkam, III/108

sonraki asırlarda konuyla ilgili eserler verilmiştir. Bununla birlikte sözkonusu eserlerde nesh meselesi olduğundan çok fazla abartılmış, neshle ilgisi olmayan ayetlere mensuh denilerek geçilmiştir. Seyf ayeti 124 tane ayeti nesh ettiği rivayet edilmiştir.² Zamanımızda da konu güncelliğini koruyarak bir takım görüşler değişik kaynaklarda ifade edilegelmiştir. Bu makalemizde neshi meşhur olan en kuvvetli ayetler incelenerek nesh olan veya olmayan ayetler sebep ve delilleri ile ortaya konmaya çalışılacaktır.

1. Bakara Suresinde Neshi Meşhur Olan Ayetler.

Birçok müfessir ve araştırmacı tarafından Bakara suresinde büyük çoğunlukla mensuh kabul edilen dört ayet bulunur. Bunlar şu şekilde özetlenebilir.

a) “Doğu da batı da Allah’ındır. Nereye dönerseniz Allah’ın yüzü oradadır. Şüphesiz Allah’ın (rahmet ve nimeti) genişdir. O herşeyi bilir.”³

Kaynaklarda bu ayetin neshi kabul edilmektedir.⁴ İbn Abbas Kur’ân-ı Kerim’de ilk mensuh olan ayetin zikredilen ayet olduğunu bildirmekte,⁵ Katade de aynı surede bulunan 144. ayetin ihtiva ettiği anlamı ile nesh edildiğini bildirmektedir.⁶

Müfessirler arasında kıblenin değişmesi ile ilgili görüş birliği vardır. Yalnız söz konusu olan ayetle ilgili değişik görüşler de yok değildir. Taberi, (Fe eyne ma tüvellü fe semme vechullah) ayetini nafil ibadetler için gelmiş olabileceğini zikretmekte⁷ Elmalılı’da ayetin mensuh olduğunu kabul etmektedir.⁸ Ayetin iniş sebebinin de önceleri Kudüs’e doğru veya değişik istikametlere dönerek namaz kılan müslümanların ibadetlerinin kabul edileceği hususta nâzil olduğu haber verilmektedir.⁹ Daha sonra Yüce Allah bu şekilde yapılan ibadetleri Kâbe’ye dönülerek yapılmasını emrettiği bildirilmektedir.¹⁰ Dolayısıyla farz ve nafil ibadetlerin her birinde tekbir merkeze dönüleceği hükmü kesinleşmiş olmaktadır. Bakara suresi 115. ayetini yine aynı suredeki “(Ey Muhammed) biz senin yüzünün göğe doğru çevriliş durduğunu görüyoruz. Elbette seni hoşlanacağın bir kibleye

2 Suyuti, el-itkan fi Ulumi’l-Kur’an, II/31; Tevbe 9/5

3 Kur’ân-ı Kerim, Bakara, 2/115

4 Bkz. Hibetullah, en-Nasih ve’l-Mensuh, vrk, 8 ab.

5 Bkz. İbn Kesir, Tefsir, I/157.

6 Taberi, Tefsir, I/502.

7 Taberi, I/505..

8 Elmalılı, Hak Dini Kur’an Dili, I/528

9 Vâhidi, Esbâbu’n-Nüzül, s.20.

10 Bkz. Buhari, (Tefsir) Bakara 19; Müslim, II/65.

*döndüreceğiz. Yüzünü Mescid-i Haram tarafına çevir. Nerede olursanız yüzlerinizi o yöne çevirin. Kitap verilenler, bunu Rableri tarafından bir gerçek olduğunu bilirler. ALLAH onların yaptıklarından habersiz değildir.”*¹¹ Ayetinin nesh ettiği tefsir ve hadis kaynaklarında yer almaktadır.¹² Gerçekten de 115. ayet mensuh mu dur?

Burada üzerinde durulması gereken birinci mesele kiblenin değişmiş olmasıdır. Fakat 115. ayette dikkat edilirse Yüce Allah Kudüs’e doğru namaz kılmayı emretmemektedir. Hz Peygamber konuyla ilgili bir emir olmadığı için eski ilâhi dinlerin ibadet ettiği gibi ibadet etmekte, bundan da hoşnut olmamaktadır. Yüce Allah 115. ayette her şeyin kendisinin olduğunu, dolayısıyla bir konuda kesin emir olmadan yapılan ibadetlerin geçerliliğini zımnen ifade ederken, bundan böyle tek kibleye dönülmesi istenmektedir. Birinci ayet bir istikamete dönülmesini emretmemektedir. Burada bir nesh sözkonusu ise Hz. Peygamber’in sünnetinin ayet tarafından nesh edilmesi veya Yüce Allah’ın müslümanlar için bir kible tayin etmesidir. Yoksa 115. Ayetin neshi değildir.

*b) “Birinize ölüm geldiği zaman, eğer bir hayır (mal) bırakacaksa, anaya, babaya, yakınlarla uygun bir biçimde vasiyet etmek, Allah’tan korkanlar üzerine bir borçtur.”*¹³

Yukarıya almış olduğumuz bu ikinci ayet müfessirler tarafından nesh kabul edilen bir ayettir.¹⁴ İbn Abbas,¹⁵ Katade ve İkrime söz konusu ayetin Nisa suresi 11. ayetle nesh edildiğini ileri sürerler.¹⁶ Diğer taraftan adı geçen ayetin *“Allah her hak sahibine hakkını vermiştir, varise vasiyet yoktur.”*¹⁷ Hadisi ile nesh edildiği bildirilmektedir.¹⁸

Müfessirler ayet hakkında geniş yorumlara yer vermekte, bununla birlikte ayetin mensuh olduğu doğrultuda açıklamalarda bulunmaktadırlar.¹⁹ Ayrıca bazı alimler nâsihi olarak miras ayetini kabul ederken, diğer bazıları da yukarıya aldığımız hadisi kabul etmektedirler.²⁰ Birleştikleri ortak nokta ayetin mensuh olmasıdır. Diğer taraftan azda olsa muhkem olarak

11 Kur’ân-ı Kerim, Bakara Suresi, 2/144

12 Bkz. İbn Kesir, I/193; Buhari, (Tefsir) Bakara 19; Müslim, II/65

13 Kur’ân-ı Kerim, Bakara, 2/ 80.

14 Bkz. Hibetullah, a.g.e., vrk. 10 a; İbn Hazm, s. 161

15 Ebû Davud, Vasâye 5.

16 Dârimi, Vasâye 28.

17 Buhari, Vasâye, 6; Ebu Dâvud, Vasâye 6; Tirmizi, Vasâye 5.

18 Serahsi, Usûlü’s-Serahsi, II/69

19 Taberi, II/116; İbn Arabî, I/71; İbn Kesir, I/211; Alûsi, II/53-54; Elmalîh, I/614

20 Serahsi, a.g.e., II/53; Suyûtî, II/29.

değerlendiren de olmakta,²¹ fakat delilleri yeterli olmamaktadır.

İslâm'ın ilk dönemlerinde anne, baba ve akrabaya miras verilmediği bilinmektedir. Bu münasebetle gerek ayet ve gerekse hadislerde vasiyet edildiği belirtilmektedir.

Buna en iyi örnekte neshi iddia edilen ayet olmaktadır. Dolayısıyla vasiyete ihtiyaç kalmamıştır. Yukarıda zikrettiğimiz "*Vârise vasiyet yoktur.*" Hadisi de bunu veciz bir şekilde ifade etmektedir.

Bakara suresi 180. ayetle ilgili yaptığımız araştırmada ayetin mensuh olduğu görülmektedir. Çünkü ilk ayet vasiyet edilmesini isterken Nisa suresindeki ayette ve Hz. Peygamber'in hadisinde "*vasiyet*" in kaldırıldığını haber vermektedir. Dolayısıyla mirastan her hak sahibinin hakkı belli olmakla, vasiyete ihtiyaç kalmamaktadır. Diğer taraftan ayetler arasında bir zıtlık bulunmaktadır. Böyle ayetlerin uygulanabilmesi için nesih ve diğer yönleri incelenerek karara varılması gerekmektedir. Bu ayetler arasında neshin şartları mevcut olduğu için nisa suresi 11. ayeti Bakara suresi 180. ayetini nesh etmesi daha uygun olmaktadır.

c) "*Sana haram aydan, onda savaştan soruyorlar. De ki; Onda savaş büyük bir günahtır...*"²²

Kaynaklarda nesih haberine rastlanan en fazla ayetlerden biri de Bakara suresi 217. ayetin yukarıya aldığımız bölümdür.²³ Nâsihi olarak Tevbe suresi 9/29. ve 36. ayetler ileri sürülür.²⁴ Ayetle ilgili bilgileri değerlendiren müfessirler birçoğu sözkonusu ayetin mensuh olarak kabul etmemişlerdir.²⁵ Bununla birlikte muhkem olarak değerlendirenlerde olmaktadır.²⁶ Konuyla ilgili araştırma yapan Mustafa Zeyd'de konumuzu teşkil eden ayetler arasında zıtlığın olmadığını ileri sürerek ayeti muhkem olarak değerlendirir.²⁷ Yukarıya almış olduğumuz ayet hakkında yaptığımız araştırmada nesh edildiği veya muhkem olduğuna dair karar vermek oldukça zordur. Zira İslâm alimlerinin çoğu mensuh olarak görüş belirtmektedirler.²⁸ Diğer taraftan adı geçen ayette *haram aylarda savaşın büyük günah olduğu* bildirilmekte fakat savaş yapılamıyacağı belirtilmemektedir. Çünkü Hz. Peygamber döneminde Hevazin, Huneyn, Sakıf ve Taif'e yapılan

21 Bkz. Zeyd, en-Nesh fi'l-Kur'ân, s. 776.

22 Kur'ân-ı Kerim, Bakara, 2/217.

23 Bkz. Hibetullah, Vrk, 12 ab; Suyuti, II/29.

24 Bkz. İbn Arabi, I/147

25 Bkz. Sabuni, I/264, Daha geniş bilgi için bkz. Taberi, II/353-355; İbn Arabi, I/147

26 Bkz. Alûsi, II/108, Kasımi, III/547.

27 Bkz. Zeyd, a.g.e., s. 661.

28 Bkz. Sabuni, a.g.e., I/264.

gazaların haram aylara isabet ettiği bildirilmektedir.²⁹ Şayet zaruri hallerde savaş haram olsaydı Hz. Peygamber yapmazdı. Müfessirler arasında yukarıya almış olduğumuz ayet mensuh olarak incelense de bizim bu kanaate katılmamız mümkün değildir. Özetlememiz gerekirse;

- 1) *Ayetler arasında bir zulük yoktur.*
- 2) *Hz.Peygamber mecbur kaldığı zaman bu aylarda savaş yapmıştır.*
- 3) *Zamanımızda da müslümanlar bir saldırıya maruz kaldıkları zaman kendilerini savunmak mecburiyetindedirler.*
- 4) *Bu konudaki ayetler birbirlerini tamamlamaktadırlar.*

d) *“İçinizden ölüp geriye eşler bırakan (erkek) lar, eşlerinin (evlerinden) çıkarılmaksızın bir yıla kadar geçimlerinin sağlanmasını vasiyet etsinler. Şayet kendileri çıkarlarsa, kendi haklarında uygun olanı yapmalarında sizin için bir günah yoktur. Allah daima üstündür. Hikmet sahibidir.”*³⁰

İbn Zübeyr, Hz. Osman'ın bu ayetin mensuh dediğini nakletmektedir.³¹ İbn Abbas ve İkrime'den de benzer rivayetler gelmektedir.³² Ayetin nâsihi olarak; *“İçinizden ölenlerin bırakmış oldukları eşler kendi kendilerine dört ay on gün beklerler. Müddetleri sona erdiklerinde onların kendi haklarında uygun şekilde yaptıklarından dolayı size sorumluluk yoktur. Allah işlediklerinizden haberdardır.”*³³ Eserlerinden yararlandığımız müfessirler bu ayetlere geniş yer verirler. 240. ayetin nesih haberi çoğunda yer alır. İslâm alimleri tarafından değerlendirilen söz konusu ayetler birçoğu tarafından mensuh kabul edilir.³⁴

Araştırmaya tabi tuttuğumuz Bakara suresinin 240. ayeti iki önemli hususu ihtiva etmektedir.

- 1) *Kocası ölen kadın, bir sene kocaya gitmeden ölen kocasının evinde kalması gerekir.*
- 2) *Ölen koca ölmeden önce ailesinin geçimi için vasiyette bulunması gerekir.* Bakara suresi

²⁹ Bkz. Sabuni, a.g.e., I/264

³⁰ Kur'an-ı Kerim, Bakara, 2/40.

³¹ Bkz. Buhari (Tefsir), Bakara, 41.

³² Bkz. Ebu Davud, Talak, 42; Nesai, Talak, 65.

³³ Kur'an-ı Kerim, Bakara, 2/234.

³⁴ Bkz. Taberi, II/581-582; İbn Arabi, I/207; İbn Kesir, I/296; Alusi, II/259; Kasimi, III/632-633; R.Rıda, II/446; Elmahlı, II/817.

234. ayette de dikkat edilirse kadınların bekleme müddetlerinin dört ay on güne indirmektedir. Bu iki ayeti birden uygulamak mümkün değildir. Miras meselesi de Nisa suresinde açık bir şekilde ifade edilmektedir.

Adı geçen ayetin nesh edildiğini söyleyen Hz. Osman, böyleyse niçin Kur'ân-a yazdırıyorsun diyen İbn Zübeyr'e bunun tevkîfî bir iş olduğunu, her iki ayeti de Kur'ân-ı Kerim'de bulduğunu, yerlerini değiştiremeyeceğini bildirmiştir.³⁵ Bu nakillerden de anlaşıldığı gibi ayetin mensuh olduğunu ileri süren alimler haklı görülmektedir.

2. Nisa Suresindeki Neshi Meşhur Olan Ayet

*“Kadınlarınızdan zina edenlere karşı aranızdan dört şahit getirin. Onlar şahadet ederlerse ölünceye veya Allah onlara bir yol açıncaya kadar evlerde tutun.”*³⁶

Nisa suresindeki bu ayetin mensuh olduğu ileri sürülmektedir.³⁷ Nesih haberini İbn Abbas'tan öğrenmekteyiz. İbn Abbas, “İslâm'ın ilk dönemlerinde uygulanan bu hüküm, Nur suresindeki hüküm gelinceye kadar devam edip, onunla kaldırılmıştır.”³⁸ şeklinde bilgi verir. Nur suresindeki ayetin anlamı ise şöyledir:

*“Zina eden kadın ve zina eden erkeğin her birine yüz değnek vurun. Allah'a ve ahiret gününe inananlar iseniz Allah'ın dini (ni uygulama hususu) nda sizi, onlara karşı acıma duygusu tut (up engelle) mesin. Mü'minlerden bir grupta onlara yapılan azaba şahid olsun.”*³⁹

Vahiy gelince mübarek yüzü değişen, terleyen, zaman zaman kendinden geçen peygambere bir gün yine aynı hal gelmiş, sonra şöyle demiştir. *“Benden alın, benden alın, zina eden kadınlara Allah yolu açtı. Bekar erkekle bakire kızlara (zina ederlerse) yüzer değnek, bir yılda sürgün. Dul erkekle dul kadınlara yüzer değnek ve recm.”*⁴⁰ diyerek yukarıya aldığımız ayetler hakkında gerekli izahı yapmıştır.

Yukarıya almış olduğumuz ayetlerle ilgili eserlerine müracaat ettiğimiz müfessirler ayetlere çok geniş yer vermişler, çeşitli açıklamalarda bulunmuşlar, neticede Nisa suresinde yer alan ayetin mensuh olduğu doğrultuda açıklamalar yapmışlardır.⁴¹

35 Bkz. İbn Arabî, I/207; İbn Kesir, I/296.

36 Kur'ân-ı Kerim, Nisa, 4/15

37 Şaffî, a.g.e., s. 58; Hibetullah, vrk, 19b.

38 İbn Kesir, I,462; Diğer rivayetler için bkz. Taberî, IV,293; Alusî, IV, 235; R. Rıza, IV, 436.

39 Kur'ân-ı Kerim, Nur, 24/2

40 Müslim, Hudud 14; Ebu Davud, Hudud 23; Tirmizî, Hudud, 8.

41 Bkz. Taberî, IV/293-294; İbn Kesir, I/462; Alûsî, IV/235; Elmalılı, II/1314.

Nisa suresinde yer alan ayette üç önemli husus yer almaktadır.

- 1) *Zina edenler için dört şahit getirilmesi,*
- 2) *Habsedilmesi,*
- 3) *Yüce Allah'ın konuyla ilgili yeni bir hükmün göndereceği.*

Yukarıya aldığımız ayetlerin anlamlarında da görüldüğü gibi, iki ayet arasında nesih sözkonusudur. İki ayeti müşterek uygulamak mümkün değildir. Dolayısıyla birinin mensuh olması gerekmektedir. Yaptığımız incelemede Nisa suresi 15. Ayetin mensuh olduğu anlaşılmaktadır. Neticeyi şu şekilde sıralamak mümkündür.

-İki ayet arasında bir zıtlık bulunur.

-Nisa suresindeki ayette kesin hüküm belli değildir.

-Konuyla ilgili Hz. Peygamber'in hadisi gayet açıktır.

-Müfessirlerin büyük çoğunluğu ayeti mensuh olarak ele almaktadır.

*Bütün bu sebepler adı geçen ayetin mensuh olduğunu ortaya koymaktadır.*⁴²

3. Maide Suresinde Neshi Meşhur Olan Ayet

*"Ey iman edenler, ne Allah'ın işaretlerine, ne haram aya, ne kurbanı, ne gerdanlık (ı kurban) lara ve ne de Rab'lerinin lutf ve rızasını arzu ederek Beyt-i Haram'a doğru gelenlere saygısızlık etmeyin..."*⁴³

Maide suresindeki yukarıya aldığımız ayetin buraya almış olduğumuz bölümünün mensuh olduğu bildirilir.⁴⁴ Konuyla ilgili olarak İbn Abbas adı geçen surede 2 ve 42. ayetlerinin mensuh olduğunu,⁴⁵ Katade, Suddi ve Mücahid de 2. Ayetin Tevbe suresinin 5. ayetiyle hükmünün kaldırıldığını ileri sürmektedirler.⁴⁶ Müfessirler anlamını yukarıya almış olduğumuz ayete geniş yer vermektedirler. Bunların Taberi, haram aylarda Müşriklerle savaşılacağına dair icma olduğunu, Müslümanlarla bir anlaşma olmadan Medine'nin ağaçlarını gerdanlık yaparak kendilerini kurtaramayacaklarını,⁴⁷ ileri sürmektedir. Diğer taraftan (Vela âmmine'l-beytel-harâme) âyeti Müslüman ve Müşrikler için umum ifade ettiğini, Müşriklerin Tevbe suresi 5. ayetin ihtiva ettiği anlam ile nesh edildiği bir çok alim tarafından zikredilmektedir.⁴⁸

42 Konuyla ilgili olarak Bkz. Zeyd, a.g.e., s. 828-830.

43 Kur'an-ı Kerim, Maide 5/2

44 Bkz. Hibetullah, vrk, 23 a; İbn Hazm, a.g.e., s. 173; Zerkâni, II/264; Suyûti, II/30.

45 Bkz. İbn Kesir, II/4.

46 Taberi, VI/60

47 Taberi, VI/61

48 Bkz. Taberi, VI/61; İbn Kesir, II/4; Alûsi, VI/54; Elmalılı, III/1554,1555

Konumuzu ilgilendiren ayetle ilgili olarak yaptığımız araştırmada Tevbe suresi 5. Ayetle yukarıya almış olduğumuz ayet arasında neshe konu olabilecek bir ilginin olmadığı kanaatine varılmıştır. Dikkat edilirse ayet Müslümanların saygıda bir kusur edilmemesi gerektiğini belirtmektedir. Nesh edilecek olursa İslâm'ın hoş görmediği durum ortaya çıkmaktadır. Birçok alim ayetin mensuh olduğunu söylesede, muhkem veya tahsis edildiğini söyleyenlerde bulunmaktadır.⁴⁹ Müslümanlar ayette belirtilen hususlara saygısızlık etmezler. Bununla birlikte Müslümanlara bir saldırı olursa buna karşılık verilmesi yine İslâm'ın emridir.

4) Enfal Suresinde Neshi Meşhur Olan Ayet

*"... Eğer içinizden sabırlı yirmi kişi bulunursa, onların iki yüz'üne galip gelir. Sizden yüz kişi olursa, kafirlerden bin kişiyi yener. Çünkü o kafirler anlamaz bir topluluktur."*⁵⁰

Bu ayetin nasihi olarak aynı suredeki; *"Şimdi Allah yükünüzü hafifletti. Zira içinizde zaaf olduğunu biliyordu. Sizin sabırlı yüz kişiniz onlardan iki yüz kişiyi yener; sizin bin kişiniz, Allah'ın izniyle, iki bin kişiyi yener. Allah sabredenlerle beraberdir."*⁵¹ ayeti kabul edilir.⁵² Konuyla ilgili olarak İbn Abbas, İkrime ve Hasan'dan aynı doğrultuda rivayetler gelmektedir.⁵³

Müfessirler Enfal suresi 65. ve 66. Ayetleri izah ederlerken 66. ayetin 65. ayeti nesh ettiğini zikretmekte ve cumhurun 'mensuh' görüşüne yer vermektedirler.⁵⁴ Bununla birlikte R. Rıda (ö.1354/1935) bu görüşe katılmayarak İbn Abbas'tan gelen naklin neshe delil olmayacağını, birinci ayetin mendup, ikinci ayetin vucup ifade ettiğini, iki ayet arasında nesih olamayacağını belirtmektedir.⁵⁵

Yukarıya almış olduğumuz ayet anlamlarını ve müfessirlerin yorumlarını değerlendirecek olursak şu kanaate varmamaız mümkündür.

1) İki ayet arasında bir zıtlık bulunmaktadır.

2) İkinci ayet "....Şimdi Allah yükünüzü hafifletti...." demekle birinci ayetin hükmünün kaldırıldığı belirtilmektedir.

49 Bkz. R. Rıda, VI/126 Zeyd, a.g.e., s. 790.

50 Kur'an-ı Kerim, Enfal 8/65.

51 Kur'an-ı Kerim, Enfal 8/66.

52 Hibetullah, Vrk. 270.

53 Bkz. Taberi, X/39.

54 Bkz. Taberi, X/47; İbn Arabi, II/ 877; İbn Kesir, II/324

55 R.Rıza, X/92-93.

3) *Buhari'de ayetin mensuh olduğu ele alınır*⁵⁶

4) *Komıyla ilgili eserler yazarlar ayeti mensuh olarak değerlendirmişler.*⁵⁷

Bütün bu deliller birinci ayetteki yirmi sayısının ikiye indirildiğini ortaya koymaktadır.

5) Ahzap Suresinde Neshi Meşhur Olan Ayet

*" Bundan sonra artık sana (başka) kadınlar (la evlenmek) bunları başka eşlerle değiştirmek helal değildir. İsterse güzellikleri çok hoşuna gitsin. Yalnız elinin altında bulunan cariyeler müstesnadır. Allah herşeyi gözetleyicidir."*⁵⁸

Yukarıya almış olduğumuz bu ayetin aynı suredeki "Ey Peygamber! Mehirlilerini verdiğin eşlerini, Allah'ın sana ganimet olarak verdiği cariyeleeri, seninle beraber hicret eden amcanın kızlarını, halalarının kızlarını, dayının kızlarını, teyzelerinin kızlarını ve Peygamber nikahlamayı dilediği takdirde- mü'minlerden ayrı sırf sana mahsus olmak üzere- kendisinin mahrını Peygambere hiba eden mü'mine kadını almanı helal kılmıştır...." ⁵⁹ ayetiyle nesh edildiği kabul edilir.

Nesh ile ilgili eser yazar alimlerden bazıları ⁶⁰ Hz. Ali ve bazı sahabelerden Hz. Aişe'nin "Hz. Peygambere istediği kadınlara evlenmek helal olmadan olmamıştır." Mahiyetindeki hadisi delil olarak. Ahzap suresi 52. ayetinin mensuh olduğunu ileri sürerler.⁶²

Müfessirler söz konusu ayetle ilgili olarak farklı görüşlere sahiptirler. Taberi sekize yakın nakil zikrettikten sonra ayeti muhkem olarak değerlendirir.⁶³ İbn Arabi Hz. Aişe'den gelen hadisi zayıf kabul ederken,⁶⁴ "En-nesh fi'l kur'an" müellifi de Taberi ve İbn Arabi doğrultusunda görüşlerini belirtir.⁶⁵ Bununla birlikte bir çok müellifte mensuh olarak incelemelerde bulunurlar.⁶⁶

⁵⁶ Buhari, Tefsir, Enfal, 66 ve 68.

⁵⁷ Daha geniş bilgi için bkz. Zeyd, s. 881

⁵⁸ Kur'an-ı Kerim, Ahzap, 33/52.

⁵⁹ Kur'an-ı Kerim, Ahzap, 5/50.

⁶⁰ Bkz. Hibetullah, Vrk, 36b; Suyuti, II/30; Zerkani, II/267

⁶¹ Tirmizi, Tefsir, 34

⁶² Suyuti, II/30; Alûsi, XXII/66.

⁶³ Taberi, XXII/30

⁶⁴ İbn Arabi, III/1571

⁶⁵ Zeyd, a.g.e., s. 766.

⁶⁶ Bkz. İbn Kesir, II/502; Alûsi, XXII/66; Kasimi, XIII/4889

Ahzap suresinde yer alan 52 ve 50. ayetlerle ilgili olarak yaptığımız araştırmada ilk bakışta kesin görüş belirtmek mümkün değildir. Bununla birlikte ayetleri anlam bütünlüğü içinde, müfessirlerin görüşleri ve gelen nakillerden faydalanarak bir kanaat belirtmek mümkündür. 52. ayetin yapısına dikkat edilirse"...bundan sonra başka kadınla evlenmek veya bunları başkalarıyla değiştirmek..."ifadesi yer almaktadır.

Buradan şunu anlamak mümkündür. Hz.Peygamber'in belirli bir sayının dışında nikahı altında başka kadınları nikahlamasının mümkün olmadığıdır. Bu sınırın dışına çıkması veya bunlardan birinin ölmeden boşayarak başka kadın alması yasaklanmaktadır. Nitekim Nisa suresi 3.ayette müslüman erkeklere nikahı altında en fazla dört kadın alabileceği ifade edilmektedir. Ahsap suresi 50. ayette de evlenmede helal olan kadınlar sıralanmaktadır. Bu ayetlerde nesihten ziyade İslâm'ın aile temelleri yer almaktadır. Dolayısıyla her iki ayeti de muhkem olarak ele almak sanırım daha isabetli olmaktadır.

6) Mücadele Suresi Neshi Meşhur Olan Ayet

*" Ey inananlar, siz Peygamberle gizli konuşacağınız zaman, konuşmadan önce bir sadaka verin.... "*⁶⁷

Mücadele suresinde yer alan bu ayetin yine aynı surede yer alan *"Hususi konuşmanızdan önce sadaka vermektan çekindiniz mi? ki bunu yerine getiremediniz. Ama Allah tevbenizi kabul etmiştir..."*⁶⁸ ayetiyle nesh edildiği haber verilir.⁶⁹ Kaynaklarda yer alan bu nesh haberi Hz. Ali'den öğrenilir.

Hz. Ali Kur'ân-da bir ayetin olduğunu, onunla kendinden önce kimsenin amel etmediğini, dolayısıyla o ayetin nesh edildiğini bildirerek,⁷⁰ sözkonusu ayetin Mücadele suresinde ki 12. ayet olduğu zikredilir. Diğer taraftan benzer rivayetler İkrime ve Hasan (R.A.) dan da gelmektedir.⁷¹

Eserlerinden yararlandığımız ilk ve son devir müfessirleri yukarıya almış olduğumuz ayetin geniş tahlilini yaptıktan sonra ayetin mensuh olduğuna dair nakilleri zikredip,⁷² nesh haberinin doğru olduğuna dair fikirlerini yoğunlaştırmışlardır. Dolayısıyla ayetin neshinde bir ittifak sözkonusudur. "En-Nesh fi'l Kur'ân" müellifide ayetin mensuh olduğunu ve

⁶⁷ Kur'ân-ı Kerim, Mücadele suresi 58/12.

⁶⁸ Kur'ân-ı Kerim, Mücadele suresi, 58/13

⁶⁹ Bkz. Hibetullah a.g.e., Vrk, 42 ab.; İbn Hazm, a.g.e., s. 197-198; Suyuti, a.g.e., II/30; Zerkanı, II/268

⁷⁰ Bkz. Taberi, XXVIII/20; İbn Kesir, IV/326; Alûsi, XXVIII/31.

⁷¹ Bkz. Taberi, XXVIII/21; İbn Kesir, IV/327; Kâsımı, XVI/5724.

⁷² Bkz. Taberi, XXVIII/19-22; İbn Arabi, IV/1762; İbn Kesir, IV, 326-27; Alusi, XXVIII; Kasımı, XVI,5724; Elmalılı, VII, 5798-99.

bu konuda farklı görüşlerin bulunmadığını eserinde geniş olarak ele almaktadır.⁷³

Müfessirlerin de ittifak ettiği gibi, ayetin neshine kimsenin itirazı olmamaktadır. Yaptığımız araştırmada neshi tamamen reddedenlerin dışında menfi görüşte olana rastlanmamıştır. İki ayeti karşılaştırdığımızda, birinci ayette Peygamberle konuşmak isteyenlerin sadaka vermeleri gerektiği bildirilir. İkinci ayette, (Ve tebellahu aleyküm) buyrulur sadaka veremiyenlerin affedildiği zikredilir.

İncelemeye vesile olan ayetin neshini şu şekilde özetleyebiliriz:

-Hz. Ali'den neshle ilgili sağlam bir nakil gelmektedir.

-Birinci ayette "sadaka veriniz" denilirken, ikinci ayette veremeyenlerin affedildiği bildirilmektedir. Yani iki ayet tearuz halindedir.

-Müfessirler ayetin neshinde ittifak halindedirler. Dolayısıyla neshi tanıma yolları olarak bilinen maddeleri bu ayette açık bir şekilde görmek mümkün olmaktadır.

7) Müzzemmil Suresinde Neshi Meşhur Olan Ayet

"Ey örtüsüne bürünen. Geceleyin kalk (namaz kıl); yalnız birazında (uyu). Gecenin yarısında (kalk), yahut bundan biraz eksilt."⁷⁴

Birçok alim tarafından bu ayetin neshi kabul edilmektedir.⁷⁵ Konuyla ilgili hayli rivayet gelir. Hz. Aişe'den gelen nakilde, sözkonusu ayetler nazil olduğu zaman Peygamber ve ashabının bir sene gece namazı kıldığı, daha sonra Allah'ın surenin sonundaki ayetle hafiflettiği bildirilir.⁷⁶ Hz. Aişe'den gelen nesh haberi tefsir kitaplarının bir çoğunda yer almaktadır.⁷⁷

İbn Abbas (Gumilleyle illa kalilen nisfehu evingus minhu kalilen) emriyle, Allah mü'minlere gecenin belirli bir zamanında namazı emir buyurmuş, fakat bu durum mü'minlere ağır gelmiştir. Bunun üzerine (aİime en seyekünü minküm) ayetini göndermiştir.⁷⁸ Katade de; Allah'ın, bu surenin başındaki sözkonusu ayetlerle namazı farz kıldığını, bir veya iki sene bu şekilde devam ettiğini, bunun neticesinde ayaklarının şiştiğini, daha sonra surenin sonundaki ayetle nesh edildiğini bildirmektedir.⁷⁹ İmam Şafii de beş

⁷³ Zeyd, a.g.e., s. 819.

⁷⁴ Kur'an-ı Kerim, Müzzemmil 74/1-3

⁷⁵ Bkz. Hibetullah, a.g.e., vk, 44a; İbn Hazm, a.g.e., s. 200; Suyuti, II, 30; Zerkanı, II, 269.

⁷⁶ Müslim, I, 513; Nesâi, III, 199.

⁷⁷ Bkz. Taberi, XXIX, 125; İbn Arabi, IV, 1881; İbn Kesir, IV,436; Alüsi, XXIX,125; Elmalılı, VIII, 5437.

⁷⁸ Taberi, XXIX, 125; İbn Kesir, IV, 437; Elmalılı, VIII, 5437.

⁷⁹ Taberi, XXIX, 141; İbn Kesir, a.g.e.; Alüsi, XXIX, 111; Elmalılı, VII, 5437.

vakit namazdan önce (Gumilleye illa galilen) ayetiyle namazın farz kılındığını daha sonra (İnne Rabbeke ya'lemü) ayetiyle nesh edildiğini bildirmektedir.⁸⁰ Ayetlerin neshiyle ilgili olarak değişik yollarla nakiller gelmekte, gelen haberler de müsbet olmaktadır.

Eserlerine müracaat ettiğimiz müfessirler adı geçen ayetlere geniş yer vermektedirler. Bunlardan birçoğu ayetleri mensuh olarak değerlendirirler.⁸¹ Fakat müfessirler arasında Kasımı farklı düşünmektedir. Neshle ilgili nakillere yer verdikten sonra “bana göre bu ayetler muhkemdir.” Surenin sonunda yer alan “*Rabbin senin gecenin üçte ikisinden daha azında, yarısında ve üçte birinde kalktığını biliyor.*” (Müzemmil suresi, 20) ayetinin talim için olduğunu ileri sürmektedir.⁸²

Kasımı ayetleri muhkem olarak değerlendirse de, neshle ilgili nakillere ve müfessirlerin ileri sürdüğü görüşler yanında zayıf kalmaktadır. İbn Arabi, ayetin mensuh olması gerektiğini zikrederken halkın hasta, yolcu, işçi, gazi ve önemli meşakketlerinin olacağını kabul ederek nesh şekli benimsenir.⁸³

Gerçekten gelen nakillerin kuvvetli olması, müfessirlerin haklı gerekçeleri, ayetlerin mensuh olmasını daha isabetli kılmaktadır. Yaptığımız araştırmada ayetlerin neshini daha isabetli görmekteyiz. Bunu şu şekilde özetleyebiliriz:

-Ayetlerin neshiyle ilgili olarak Hz. Aişe, İbn Abbas, Katade, Hasan ve İkrime'den nakiller gelmektedir.

-Ayetler arasında neshi gerektirecek bütün şartlar mevcuttur.

-Surenin başındaki ayetler önce nazil olmuş, 20. Ayet ise sonra nazil olmuştur. Çünkü gelen haberler bu doğrultudadır.

-Sözkonusu ayetler arasında açıkça görüldüğü gibi, bir tearuz mevcuttur. 20. Ayette Allah “...Geceyi ve gündüzü Allah takdir etmektedir. O, sizin hesap edemeyeceğinizi bildiği için affetti...” buyurarak baştaki ayetin neshi daha uygun olmaktadır. “en-Nesih fi'l Kur'an” sahibi, Hz. Aişe'den gelen nakli ileri sürerek ayetleri mensuh değerlendirir..⁸⁴ Kanaatimizce ayetlerin mensuh olması müslümanlar için birkolaylık sağlamış olmaktadır.

⁸⁰ Şafii, a.g.e., s. 58-59.

⁸¹ Bkz. Taberi XXIX, 124; İbn Arabi, IV, 1881; İbn Kesir, IV, 437; Alüsi, XXIX, 111-112; Elmahtı, VII, 5437-5438.

⁸² Kasımı, XVI, 5965.

⁸³ İbn Arabi, IV, 1882.

⁸⁴ Zeyd, a.g.e., s. 809.

Kur'ân-ı Kerim'de Mensuh Olan Ayetlerin Listesi

Mensuh Ayetler

Bakara Suresi,	180
Bakara Suresi,	240
Nisa Suresi,	15
Enfal Suresi,	65
Mücadele Suresi,	12
Müzemmil Suresi,	1-3

Nasih Ayetler

Bakara Suresi,	144
Bakara Suresi,	234
Nur Suresi,	2
Enfal Suresi,	66
Mücadele Suresi,	13
Müzemmil Suresi,	20

NETİCE

Kur'ân ilimleri arasında mahdut sırada yer alan neshle ilgili yaptığımız bu çalışmaların bir kriterini yapacak olursak; neshin varlığını kabul etmeyen Ebu Müslim Muhammed b. Bahr el-İsfehânî (ö.322/934) ve Ömer Rıza Doğrul (ö.1366/1947) ile neshin mevcudiyetini kabul etmekle birlikte, ayet ve hadislerin birbirini nesh edemeyeceğini ileri süren İmam Şafii (ö. 204/819) bir yana bırakılacak olursa, İslâm alimlerinin neshi kabul ettikleri görülür. Bununla birlikte Kur'ân-ı Kerim'de mevcut olan nesh hadisesi abartıldığı kadar çok değildir. Beş yüz civarında ki ayet üzerinde yapmış olduğumuz araştırmada neshe konu olan ayetin yedi ile sınırlı kalmış olması çok manidardır. İslâm alimleri arasında mensuh kabul edilen ayetlerin fazla olması İslâm'ın ilk dönemlerinde bir çok konu nesih terimi içinde incelenmiş olmasından kaynaklanmaktadır.

Konuyla ilgili araştırma yapan İslâm alimleri zamanın imkanları içinde ayetleri yorumlamışlar neticede görüşlerini belirtmişlerdir. Yüce Allah hepsinden razı olsun. Yoğun ve dikkatli bir çalışma neticesinde bizde samimi olarak kanaatimizi ortaya koymaya çalıştık. Vardığımız neticenin isabetli olduğu kanaatini taşımaktayım. Bununla birlikte buraya alınan âyetler hakkında daha değişik düşünceler de olabilmektedir. Söz konusu düşüncelere saygı duymaktayım.

BİBLİYOGRAFYA

Abdulgâkki, Muhammed Fuad,

el-Mu'cemu'l Müfehres li elfâzı'l-Kur'âni'l-Kerim, Kahire, 1378/1958.

Ahmed b. Hanbel (ö.241/855),

el-Müsned, c,I-VI, Beyrut (t.y).

El-Alûsi, Ebu'l- Fadl Şihabuddin Mahmud (ö.1270/1854)

Ruhu'l-Meâni fi Tefsiri'l-Kur'âni'l-Azim ves-Seb'il Mesani, c. I-XXX, Beyrut (t.y.),

- El-Amidi, Ebu'l-Hasan b. Ali (ö. 631/1233),**
el-İhkam fî Usûli'l-Ahkam, c. I-IV, Kahira 1968.
- Asım Efendi,**
Kamus Tercemesi, c. I-IV, İstanbul, 1305/1887.
- El-Buhari, Ebu Abdullah Muhammed b. İsmail (ö. 256/869),**
el-Camiu's-Sahih, c. I-VIII, İstanbul, 1979.
- El-Cassas, Ebu Bekr Ahmed b. Ali, (ö. 370/980),**
Ahkamu'l-Kur'ân, c. I-V, Mısır (t.y).
- Cerrahoğlu, İsmail,**
Tefsir Usulü, Ankara 1979.
- Çantay, Hasan Basri (ö.1385/1969),**
Kur'ân-ı Hakim ve Meal-i Kerim, c. I-III, İstanbul, 1965.
- Ed-Darimi, Ebu Muhammed b. Abdurrahman (ö. 255/868),**
Sünen, c. I-II, Mısır, (t.y).
- Ed-Dihlevi, Şah Veliyullah Ahmed b. Abdurrahim (ö. 1176/1762)**
el-Fevzüll-Kebir fî Usuli't-Tefsir, çev. M. Sofuoğlu, Çağrı yay.
İstanbul, 1980.
- Doğrul, Ömer Rıza (ö. 1372/11952),**
Tanrı Buyruğu Kur'ân-ı Kerim'in Terceme ve Tefsiri, İstanbul, 1980.
- Ebu-Davud, Süleyman b. Es-Sicistani (ö. 275/888),**
Sünen, c. I-V, Çağrı yay. İstanbul, 1981.
- Hacı Halife (ö. 1067/1657),**
Keşfi'z-Zunun, İstanbul, 1971.(ofset).
- El-Hamadani, Ebu Bekr Muhammed b. El-Hazimi (ö. 1188/1584),**
el-I'tibar fi'n-Nasih ve'l-Mensuh mine'l-Asar, Beyrut, 1928.
- Hibetullah, Ebu Kasım b. Selame El-Bağdadi (ö. 410-1019),**
en-Nasih ve'l-Mensuh, 480/1093.(yazma).
- İbn Arabi, El-Kadi Ebu Bekr Muhammed b. Abdullah (ö.543/1148),**
Ahkamu'l-Kur'an, c.I-IV, Mısır, 1957.
- İbn Hanbel, İmam Ahmed b. Hanbel (ö. 241/855),**
Müsned, c. I-VI, Beyrut (t.y.).
- İbn Hazm, Ebu Abdullah Muhammed b. Hazm (ö.322/923),**
Fi-Ma'rifeti'n-Nasih ve'l-Mensuh, (Celaleyn Hamişi)
- İbn Kesir, İmamüddin Ebu'l-Fida İsmail b. Ömer (ö. 774/1372)**
Tefsiru'l-Kur'ani'l Azim, c.I-IV, Beyrut, 1388/1969.

- İbn Mace, Ebu Abdullah El-Kazvini (ö. 275/888),**
Sünen, C. I-II, thk, M. F. Abdalbaki, Mısır, 1953.
- İbn Manzur, Cemaluddin Muhammed (ö.711/1311),**
Lisanü'l-Arab c. I-XV, Beyrut 1374/1955.
- İmam Malik, Ebu Abdullah Malik b. Enes (ö. 179/795),**
Muvatta, c. I-II, Mısır, 1951.
- El-İsfahani Ragıb b. Muhammed (ö. 502/1108),**
el-Müfredat fı garibi'l-Kur'an, (t.y.).
- El-Kasimi, Muhammed Cemaluddin (ö. 1332/1913),**
Mehasinu't-Te'vil, c.I-XVII., (yy), 1376/1956.
- Koçkuzu, Ali Osman,**
Hadiste Nasih-Mensuh, İstanbul, 1985.
- Kurtubi, Ebu Abdullah b. Ahmed El- Ensari (ö. 671/1273),**
el-Cami li Ahkami'l-Kur'an, c. I-XX, Mısır, 1967.
- Miras, Kamil (ö. 1376/1968),**
Sahih-i Buhari Muhtasarı Tecrid'i Sarih Tercemesi ve Şerhi 1957-1973.
- Mücahid, Ebu El-Haccac b. Cebr (ö. 103/721),**
Tefsiru Mücahid, c. I-II, İslamabad, (t.y.).
- Müslim, Ebu'l Hüseyin b. El-Haccac (ö. 261/878),**
Sahih-i Müslim, c. I-VIII, Beyrut, (t.y.).
- En-Nesai, Ebu Abdurrahman b. Şuayb (ö. 303-915),**
Sünen, (Suyuti'nin Şerhi ile Birlikte), c. I-VIII, Çağrı Yay. İstanbul, 1981.
- Er-Rıza, Fahrüddin Ebu Abdullah Muhammed b. Ömer (ö. 606/1209),**
Mefatihü'l-Gayb, c. I-XXXII, Mısır,(t.y.).
- Raşid Rıza, Muhammed (ö. 1253/1935),**
Tefsiru'l-Menar c. I-XII, Mısır 1373/1935.
- Es-Sabuni, Muhammed Ali,**
Revaniu'l-Beyan tefsiru ayati'l Ahkam, c. I-II, Dimeşk, 1397/1977.
- Es-Salih, Subhi,**
Mebahis fı Ulumi'l-Kur'an, tcr. M.S. Şimşek, Konya, (t.y.)
- Es-Suyuti, Celaluddin (ö.911/1505),**
el-İtkan fı Ulumi'l-Kur'an, c. I-II, Mısır, 1985.
- Eş-Şafii, Muhammed b. İdris (ö. 204/819),**
er-Risale, Thk, A. M. Şakir, Mısır, 1358/1940.

Eş-Şatibi, Ebu İshak (ö. 790/1388),

el-Muvafakat fi Usuli'l-Ahkam, c. I-IV, Beyrut, 1395/1975.

Taberi, Ebu Cafer (ö.310/922),

Tefsiru't-Taberi, c. I-XXX, Mısır 1321/1903.

Et-Tirmizi, Muhammed b. İsa (ö. 279/892),

Sünen, c.I-V, Mısır, 1356/1937.

Wensink, A.J.et.J.P. Mensing, W.P. de Haas...,

Concordance et Indices de la Tradition Musulmane, c. I-VII, Letden, E. J. Brill, 1936/1969.

Yavuz, A. Fikri,

Kur'an-ı Kerim ve İzahlı Mealisi, İstanbul, (t.y.).

Yazır, Elmalılı Muhammed Hamdi (ö.1342/1946)

Hak Dini Kur'an Dili, c. I-IX, İstanbul, 1960.

Ez-Zerkani, Muhammed Abdulazim (ö.1362/1943),

Menahil'l-İrfan fi Ulumi'l-Kur'an, c. I-IV, Mısır 1391/1972.

Zeyd, Mustafa,

en-Nesh fi'l-Kur'âni'l-Kerim, Mısır, 1383/1963.